

Д. Волошинов,

аспірант кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ

МІСЦЕ ІНСТИТУТУ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Вступ. Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) [1], який набув чинності 21 жовтня 2019 року, запровадив в Україні інститут так званих «споживчих» банкрутств, вперше передбачивши можливість визнання банкрутом не лише фізичних осіб зі статусом підприємця, але і громадян, борги яких не пов'язані із здійсненням підприємницької діяльності. Запровадження в українське законодавство інституту неплатоспроможності фізичних осіб викликало чималий резонанс в юридичній спільноті, чимало науковців присвятили свої праці як теоретичним питанням даного інституту, так і практичним проблемам, що виникають у практиці господарських судів під час розгляду даної категорії справ.

Серед українських вчених, які активно досліджують право неспроможності (банкрутства) загалом та інститут неплатоспроможності фізичних осіб зокрема, слід відзначити: О. Беяневич, О. Бірюкова, А. Бутирського, І. Бутирську, І. Вечірка, Л. Грабован, М. Гурина, А. Гушилика, В. Джуня, В. Дутку, С. Жукова, Ю. Кабенюк, Л. Ніколенко, Б. Полякова, Р. Полякова, П. Пригузу, В. Радзивілюк та інших. Разом з тим, актуальним залишається дослідження місця інституту неплатоспроможності фізичних осіб у системі права України.

Таким чином, **метою даної статті** є з'ясування правової природи інституту неплатоспроможності фізичних

осіб та його місця у правовій системі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою проведення реформ є наближення української правової системи до європейських і світових стандартів й уведення до законодавства України положень, які існують у міжнародному законодавстві та застосовуються у міжнародній практиці [2, с. 19]. Запровадження в Україні можливості визнання банкрутом фізичних осіб незалежно від наявності у них статусу суб'єкта підприємницької діяльності стало одним із кроків у наближенні української правової системи до законодавства європейських країн, де інститут споживчих банкрутств функціонує уже давно.

Питання про необхідність та своєчасність такого нововведення не викликає сумнівів. Адже, як зазначає Р. Поляков, нині справді існує категорія боржників – фізичних осіб, яким для вирішення проблем стійкої неплатоспроможності необхідна допомога держави. Тому, на думку вченого, основне завдання законодавця – це прощення боргів тільки тим фізичним особам – боржникам, які справді цього потребують, а для інших може бути цілком достатньо й звичайної реструктуризації боргу [3, с. 335]. З наведеної тези науковця бачимо подвійне завдання, яке має виконувати інститут неплатоспроможності фізичних осіб, – відновлення платоспроможності боржника (у випадку, якщо це можливо) або визнання його

можності мають відносну самостійність у господарських відносинах. Така відносна самостійність дозволяє відокремлювати відносини неспроможності від інших суспільних відносин суміжних галузей права: цивільного, адміністративного, фінансового, трудового, господарського процесуального [7, с. 100–101].

П. Пригуза та А. Пригуза вказують, що вирішення проблем неплатоспроможності в Україні регулюються двома основними (генеральними) інститутами права – інститутом відновлення платоспроможності (право неспроможності) та інститутом банкрутства (право банкрутства) [8, с. 20]. Відновлення платоспроможності боржника та можливість визнання його банкрутом – дві невід’ємні складові законодавства про банкрутство, між якими господарському суду постійно доводиться знаходити баланс. З цього приводу слід поговорити з А. Бутирським, який вказує: «Значення інституту банкрутства, ступінь його впливу на економіку неможливо охарактеризувати «одним словом», оскільки банкрутство – це складний процес, складові якого видозмінюються. Це зумовлено тим, що господарське життя постійно ускладнюється з виникненням нових інститутів, економіка країни є залежною від світових тенденцій, а інститут банкрутства саме і покликаний знаходити баланс між задоволенням вимог кредиторів і відновленням платоспроможності боржника» [9, с. 23].

Разом з тим, норми КУзПБ передбачають не лише умови, за яких до неплатоспроможного боржника можуть бути застосовані процедури банкрутства (матеріальні норми), але і детально врегульовують процедуру розгляду господарськими судами справ про банкрутство (неплатоспроможність). Як відзначає Л. Ніколенко, процесуальні правовідносини носять вторинний характер за відношенням до матеріально-правових [10, с. 32]. У науковій літературі звертається

увага на те, що відносини неплатоспроможності (банкрутства), які за своєю природою мають комплексний характер (матеріально-правовий і процесуально-правовий), у будь-якому разі повинні існувати у межах господарсько-процесуальної форми, адже, за загальним правилом, поки немає відкритого провадження у справі про банкрутство, говорити про відносини неплатоспроможності (банкрутства) не можна (не беручи до уваги санкцію боржника до відкриття провадження) [11, с. 25]. І. Вечірко зазначає, що обґрунтування провадження у справах про банкрутство як одного з видів судового провадження в господарському судочинстві є теоретичною основою розробки концепції інституту неспроможності (банкрутства) в господарському праві [12, с. 52].

Дійсно, складно уявити собі справу про банкрутство без участі господарського суду. Саме судді господарських судів є тими фахівцями, які не лише майже щоденно застосовують на практиці норми законодавства про банкрутство, але часто і самі «творють право» через заповнення прогалин та усунення колізій у нормативно-правових актах. Це стає можливим, у тому числі, завдяки наявності спеціалізації судів та суддів. Спеціалізованим судом у науковій літературі називають орган судової влади, що має власну підсистему і розглядає визначені законом спори з особливим суб’єктивним чи об’єктивним складом в особливому процесуальному порядку [13, с. 10].

Проте, як влучно відзначає Ю. Федоренко, господарському суду, який є спеціалізованим судом і покликаний розглядати господарські спори, у межах відокремлених проваджень у справі про банкрутство доводиться розглядати не лише суто господарські спори, але і інші спори, які не є характерними для господарського процесу [14, с. 78]. У межах справи про неплатоспроможність може розглядатися чимало відокремлених проваджень,

які виникають за участю боржника – фізичної особи, але повинні розглядатися у межах справи про банкрутство. Тому судді господарського суду у такому випадку доводиться застосовувати не лише норми господарського права, але і норми інших галузей права, що зумовлено специфікою праводносин за участю фізичної особи.

Так, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 15 січня 2020 року у справі № 607/6254/15-ц зробила висновок, що спір не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а належить до господарської юрисдикції, з огляду на особливості, встановлені в КУзПБ, адже законодавець захищає не лише права банкрута, а й права інших осіб, які мають вимоги до банкрута. Урегулювання процедури розгляду спорів до відповідача, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство, встановлює зрозумілу і справедливую процедуру закінчення розгляду справи належним судом, дотримання принципу визначення юрисдикції справи та підсудності спорів одному господарському суду, який акумулює усі вимоги до відповідача, щодо якого порушено процедуру банкрутства. Таким чином, законодавець вкотре підкреслив, що розгляд всіх майнових спорів, стороною в яких є боржник у справі про банкрутство, повинен відбуватися саме і виключно господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, в межах цієї справи [15].

На думку Б. Полякова та В. Радзівілюк, інститут неплатоспроможності громадян являє собою групу спеціальних правових норм, які встановлюють особливості застосування загальних правил процедури банкрутства, що стосуються юридичних осіб [16, с. 12]. Враховуючи, що у всіх випадках, коли щось не врегульовано книгою 4 КУзПБ, у справах про неплатоспроможність фізичних осіб застосовуються положення про банкрутство юридичних осіб, то можна говорити про те, що

інститут неплатоспроможності фізичних осіб утворився шляхом диференціації інституту банкрутства юридичних осіб, а саме шляхом адаптації відповідних норм та правил до особливостей правового статусу фізичних осіб як суб'єктів банкрутства.

Висновки. Таким чином, інститут неплатоспроможності фізичних осіб включає в себе норми матеріального та процесуального права, які регулюють процедуру відновлення платоспроможності фізичної особи або визнання її банкрутом. Даний інститут відноситься до права неспроможності (банкрутства), яке є підгалуззю господарського права. Інститут неплатоспроможності фізичних осіб утворився шляхом диференціації інституту банкрутства юридичних осіб, а саме шляхом адаптації відповідних норм та правил щодо юридичних осіб до особливостей правового статусу фізичних осіб як суб'єктів банкрутства.

Стаття присвячена дослідженню інституту неплатоспроможності фізичних осіб, який було запроваджено в Україні у 2019 році у зв'язку із набуттям чинності Кодексом України з процедур банкрутства.

Метою статті є з'ясування правової природи інституту неплатоспроможності фізичних осіб та його місця у правовій системі України.

Автором наголошено на подвійній природі завдання, яке має виконувати інститут неплатоспроможності фізичних осіб, – відновлення платоспроможності боржника (у випадку, якщо це можливо) або визнання його банкрутом та вирішення питання про задоволення вимог кредиторів настільки, наскільки це можливо, а також про прощення боржнику тих боргів, які погасити неможливо.

Проаналізовано існуючі в юридичній науці підходи до визначення

галузевої приналежності інституту банкрутства (неплатоспроможності) фізичних осіб.

Наголошено, що норми Кодексу України з процедур банкрутства передбачають не лише умови, за яких до неплатоспроможного боржника можуть бути застосовані процедури банкрутства (матеріальні норми), але і детально врегульовують процедуру розгляду господарськими судами справ про банкрутство (неплатоспроможність).

Проаналізовано практику Верховного Суду щодо концентрації в межах справи про неплатоспроможність фізичної особи всіх майнових спорів, стороною яких є боржник.

За результатами проведеного дослідження автор доходить висновку, що інститут неплатоспроможності фізичних осіб включає в себе норми матеріального та процесуального права, які регулюють процедуру відновлення платоспроможності фізичної особи або визнання її банкрутом. Даний інститут відноситься до права неспроможності (банкрутства), яке є підгалуззю господарського права. Інститут неплатоспроможності фізичних осіб утворився шляхом диференціації інституту банкрутства юридичних осіб, а саме шляхом адаптації відповідних норм та правил щодо юридичних осіб до особливостей правового статусу фізичних осіб як суб'єктів банкрутства.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, боржник, господарський суд, господарське право, право неспроможності (банкрутства).

Voloshynov D. Place of the institute of insolvency of natural persons in the legal system of Ukraine

The article is devoted to the study of the institute of insolvency of natural

persons, which was introduced in Ukraine in 2019 in connection with the entry into force of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures.

The purpose of the article is to clarify the legal nature of the institution of insolvency of individuals and its place in the legal system of Ukraine.

The author emphasized the dual nature of the task to be performed by the institution of insolvency of individuals – restoring the debtor's solvency (in cases where this is possible) or declaring him bankrupt and resolving the issue of meeting the demands of creditors as much as possible, as well as returning those debtors' debts that cannot be repaid.

The approaches to determining the branch property of the institution of bankruptcy (insolvency) of natural persons existing in legal science are analyzed. The author substantiated that the very absence of the Civil Code of Ukraine mentioning the establishment of the institution of insolvency of individuals, in our opinion, cannot be a sufficient reason for referring this institution to the subject of legal regulation of civil law, since the Civil Code of Ukraine may mention various institutions belonging to other branches of law, but this does not automatically make them civil law institutions.

It is emphasized that the norms of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures provide not only the conditions under which bankruptcy procedures can be applied to an insolvent debtor (material norms), but also regulate in detail the procedure for consideration of bankruptcy (insolvency) cases by commercial courts. It is argued that the judges of commercial courts are those specialists who not only almost daily apply bankruptcy legislation in practice, but also often "create law" themselves by filling gaps and eliminating conflicts in regulatory

legal acts. This becomes possible, including, thanks to the specialization of courts and judges. Within the scope of the insolvency case, it is possible to consider a number of separate proceedings, which are discovered with the participation of the debtor – an individual, but must be considered within the scope of the bankruptcy case. Therefore, the judge of the commercial court in such a case has to use not only the rules of commercial law, but also the rules of other branches of law, which is determined by the specifics of legal relations involving a natural person.

The practice of the Supreme Court regarding the concentration of all property disputes to which the debtor is a party in the case of insolvency of an individual has been analyzed.

Based on the results of the research, the authors came to the conclusion that the institution of insolvency of natural persons includes the norms of substantive and procedural law, which regulate the procedure for restoring the solvency of a natural person or declaring him bankrupt. This institution applies to the law of insolvency (bankruptcy), which is a sub-branch of economic law. The Institute of Insolvency of Individuals was formed by differentiating the Institute of Bankruptcy of Legal Entities, as well as by adapting the relevant norms and rules regarding legal entities to the specifics of the legal status of individuals as bankruptcy subjects.

Key words: bankruptcy, insolvency, debtor, commercial court, commercial law, insolvency (bankruptcy) law.

Література

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 19. Ст. 74.

2. Ніколенко Л. М. Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання в умовах реформування законодавства. Економіка та право. 2017. № 2. С. 19–24.

3. Поляков Р. Б. Інститут банкрутства (неспроможності) в Україні та Німеччині: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ, Юрид. вид-во «Право України», 2023. 472 с.

4. Бутирська І. А. Банкрутство фізичних осіб: проблеми теорії та практики. Економіка та право. 2021. № 1. С. 89–95.

5. Рибка І. Є. Правова природа неплатоспроможності у цивільному праві України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. Вип. 37. Т. 2. С. 40–45.

6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

7. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2011. 560 с.

8. Пригуза П. Д., Пригуза А. П. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції з 18 січня 2013 року (доктринальне тлумачення норм права неплатоспроможності та статей 1-21). Херсон: Видавництво «ТДС», 2013. 304 с.

9. Бутирський А. А. Значення інституту банкрутства для економічних відносин в Україні. Матеріали круглого столу «Перші наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова» (8 лютого 2019 р., м. Київ). 2019. С. 23–27.

10. Ніколенко Л. М. Дискреційні повноваження господарського суду: межі та умови їх реалізації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2013. № 6-2. Т. 2. С. 32–36.

11. Бутирська І. Провадження у справах про банкрутство як особливий вид провадження у господарському судочинстві. Право України. 2021. № 4. С. 23–32.

12. Вечірко І. Особливості правового регулювання провадження у справах про банкрутство як окремої форми господарського судочинства. Збірка наукових статей та судової практики Верховного Суду щодо застосування Кодексу України з процедур банкрутства / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. Київ : Алерта, 2021. С. 45–53.

13. Бутирський А. А. Реалізація принципу спеціалізації в судовій системі

України. Вісник господарського судочинства. 2012. № 6. С. 195–200.

14. Федоренко Ю. С. Учасники відокремлених проваджень у справі про банкрутство. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 6. С. 75–79.

15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 січня 2020 року у

справі № 607/6254/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/87115553> (дата звернення: 23.10.2023).

16. Поляков Б., Радзивілюк В. Принципи інституту неплатоспроможності фізичних осіб. Право України. 2022. № 7. С. 11–22.